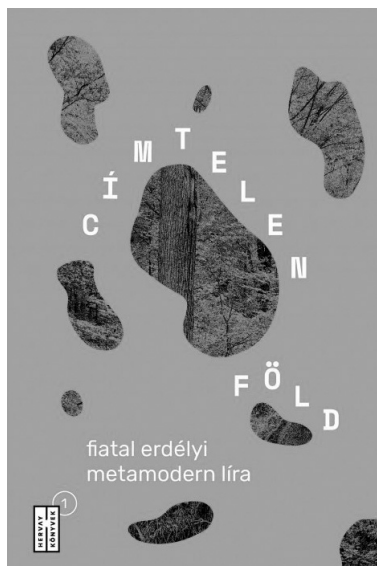

Zsidó Ferenc

METAFORDULAT
AZ ERDÉLYI FIATAL LÍRÁBAN

Némi szkepszissel vettem kezembe a *Címtelen föld*¹ című, műfajmeghatározása szerint „fiatal erdélyi metamodern líra” antológiát. Főként a metamodern miatt. Mert, gondoltam, ismét az van, hogy létrehoztak egy hangzatos lózungot, egy bombasztikus teóriát, de az inkább a marketing, a hírverés szempontjából lényeges, de facto alig van köze a kötetbe válogatott versekhez. A könyv aztán java-részt szétfoslatta kételyeimet, mert a tereljük magunkra a figyelmet igyekezete érezhető ugyan, de van mögötte tartalom is. Ezúttal ugyanis nem az történt, hogy először létrejött a kiáltvány, melyhez aztán jól-rosszul szövegmutatványokat gyártottak, hanem az, hogy megfigyelhető, lekövethető volt egy paradigmaváltás az elmúlt 15-20 évben, az antológia szerkesztői és előszavának jegyzői, André Ferenc és Horváth Benji ezeket az új lírai tendenciákat számba véve dobták be a köztudatba a metamodern fogalmat (korstílus-meghatározóként), hogy nevet is adjanak annak, amit a fiatal (erdélyi) líra az elmúlt időszakban kitermelt, s amiből az antológia releváns képet mutat fel. Ami valóban más, mint a korábbi termés: témáiban, világnézetében, megszólalásában. Lényeges továbbá, hogy – lózungok ide vagy oda – sok jó verset olvashatunk a kötetben. Nyilván, a

1 André Ferenc – Horváth Benji (szerk.): *Címtelen föld. Fiatal erdélyi metamodern líra*. Kolozsvár–Budapest, 2020, Erdélyi Híradó Kiadó – Fiatal Írók Szövetsége.

huszonhat költő nem mindegyike zseni, vannak gyengébb szövegek, és talán páran ki is maradhattak volna, de az összkép egyértelműen pozitív: ez egy erős, öntudatos jelentkezés. A jelentkezésnél álljunk meg egy szóra: igazából nem feltétlenül, vagy nem csak nemzedéki antológia ez, mert bár a derékhatat az Y generáció tagjai teszik ki, akik a 2010-es évek tájékán kerültek be az irodalmi életbe, s akik számára cezúra például az ikertornyok 2001. szeptember 11-i lerombolása, de jó néhány idősebb korosztálybeli költőt is találunk, többkötetes, úgymond kanonizált szerzőket, akikre azonban szintén jellemző a metamodern (pl. Borbély András, Fischer Botond, Serestély Zalán, Varga László Edgár). A bevezető tanulmányban André Ferenc és Horváth Benji hangsúlyozzák is egyébként, hogy a felvonultatott szerzők: „egyénenként gyakran eltérő politikai, esztétikai és kulturális értékeket képviselnek. És bár léteznek közöttük különféle párbeszéd, mégsem csoportosulásról van itt szó. Ami összeköti őket, az, hogy „új paraméterek szerint tájékozódunk, más kérdéseket tesznek fel, mint az előttük járók.”

De lássuk, hogy mindez miért metamodern? A fogalmat a poszt-posztmodern jelenség körülírására találta ki néhány brit irodalomesztéta, a fogalomban benne van a posztmodernnel szembeni oppozíció, illetve a modernhez való visszafordulás (nevezzük metafordulásnak). Például: van hit, legalábbis hinni akarás, ugyanakkor a megvalósítás lehetetlensége is evidencia, ez pedig állandó belső feszültséget eredményez. A paródia, a nyelvi játék, az intertextuális kollázsok helyét „az őszinteség új formái”, a vallomásosság, egy „újkomoly, újautentikus megszólalásmód” veszi át.

Érdekes jelenség a modernnek eme újabb „ragozása”. Izgalmasabbnak találnám, ha egy merőben új fogalmi rendszer jönne létre – de eme hiányérzetemet nem az antológia költőin, s még csak nem is a bevezető tanulmány szerzőin fogom elverni, hisz ők sem teoretikusok elsősorban, hanem lírikusok. Mindenesetre némi „jobb híján” íze van a fogalomnak, annak ellenére, hogy valamennyire körülírja a lényegét: a modern és posztmodern jellemzők egyaránt fellelhetők benne, állandó oszcillációban. André és Benji érvrendszere szerint a metamodern egyszerre esztétikai kategória és „kulturális logika”, vagyis magatartás, világnézet, létérzés. A metamodern tapasztalat eredménye – hangsúlyozzák – az új költészeti irányzatok és jelenségek, mint a slam poetry vagy a testpoetika, az új narratívák megjelenése, mint az ökotuda-

tosság, a másság iránti nyitottság, az erkölcsi radikalizmus, a traumák és mindenféle szorongások kibeszélése. Érdekes egyébként, hogy fiatal erdélyi irodalomról beszélünk, és a kisebbségi lét kérdései fel is bukkannak, ezzel együtt egyfajta globalizálódás figyelhető meg: a témák, élmények egy része kimondottan világhálós, a fiatal erdélyi költők élettapasztalatában meghatározóbb élmény a geopolitikai szorongás, mint az erdélyiség. A hagyományhoz való viszony tehát újraértelmeződik, a transzközép, mint meghaladott, elavult beszédmód, elutasítva, a példaképek terén is átrendeződés figyelhető meg. Például Sárkány Tímeánál Hervay Gizella-mottót (Hervay a nagy újra-felfedezett!), Kemenes Henriette-nél Zudor János-mottót találunk, Vass Csaba pedig Király László-parafrazist ír...

A bevezető tanulmány szerzői azt is jelzik, nem ők fedezték fel a spanyolviaszt: a metamodern nem csupán a fiatal erdélyi költők verseiben érhető tetten, hanem a kortárs román irodalomban is fontos jelenség, de számos magyarországi szerző írásában is fellelhető a „metamodern feszültség”, ugyanakkor, a valóság változására adott válaszként, idősebb szerzők újabb műveiben is érvényesül.

És most lássuk a teóriára rárimelő szövegmutatványokat. André Ferenc *Szelidítés* című, kötetnyitó verse (a szerzők ábécérendben sorjáznak) jó példa a metamodern feszültségre, a kell, de nem lehet-féle szenvedélyre, az oszcillációra. *A bújócsakverseny győztese* ilyen értelemben szintén fontos vers, az Y generáció létérzésének kifejezője, amelyik egy elhibázott (?) rendszerváltás árnya alatt nőtt fel: „...egy harminc évig tartó / bújócsakverseny frontvonalában kell kitartanunk / a múlt kiveret szemével folyton leselkedik utánunk”. E hosszúvers végeredményben kvintesszenciáját adja mindannak, amit ez a generáció a világról és önmaga helyzetéről gondol. A klímaszorongás ezúttal áttételes-poétikusan bukkan fel, játék oldja a feszültséget: „lesznek még vörös iszappakolások, lesznek”. Apropos, poétikusság: elég sok az olyan vers a kötetben, amely megmarad a primer, lakonikus közlés szintjén, a kibeszélés pszichológiai síkján, amiben kevés az elvonatkoztatás, az általánosítás... a poétika (a depoetizáltság egyébként szintén tudatos törekvés, akárcsak az epikumba való elhajlás).

Borbély András *Totemállam* című közéleti-politikai versében a kisebbségi magyarok Trianon-traumáját dolgozza fel, teoretizáló, gondolati igényvel, ugyanakkor nyers és szókimondó stílusban, érzékeltetve e

múlt, e közös örökség lehúzó voltát: „Az állam neve Trianon Köztársaság. / Nincsenek területi határai, az időben van. / (...) A traumatikus múlt nem múló jelene kitérít száját a jö- / vőre és föleszi, szétrágja az utópiákat. / (...) Ami marad, az abszolút múlt, prehistorikus arché.”

Fischer Botond verseire szintén a vallomásság jellemző, de kellő retorizáltsággal, képiséggel fűszerezve. *Nikotin* című verse egy fontos apavers, mely egybefogja az apjához fűződő gyermekkori élményeit a saját apa-tapasztalataival: „Apám sima Carpați volt, Winchester volt, Camel volt, / lassan lett apámból nikotin, ötven éve alatt...” Fischer a *Marijuana* című versében egyébként magával a költészettel is leszámol, vélhetően ezt is tekinthetjük generációs közérzetnek: „nem érdekelnek a rímek / mert nem érdekel a vers / és / nem érdekelnek a kötőszavak / mert nem érdekel a nyelv”.

Gyakori a kötetben a családivers, elsősorban a gyermekkori traumák feldolgozásának formájában. Gondos Mária Magdolnánál például: „Ami az apa szájából ered, / az nem szó, hanem köpet.” A szóban forgó alkotás (*Dagonya*) egyébként nemzedéki programversnek is tekinthető, deklaratív módon rögzíti például a költészethez fűződő attitűdöt, a komolyság és (ön)íronia ambivalenciáját: „Az etimológiát még kedvelem, / a ragrímeket bennhagyom, / és még szólok is, hogy én / ezt tudom, kíméletlen önvizsgálattal / és iróniával védekezem.”

A szülőkhöz fűződő problematikus viszony Gál Hunornál ilyen fatalista módon jelenik meg: „az apák csak a bűneiket, / az anyák pedig / a születés fájdalmát hagyhatják hátra” (*hús*). György Alida *Polipanya* című verse a megtört, zátonyra futott életű szülőt mutatja be, kinek jelenléte lehúzó: „az évi két látogatásomkor / körém fonja csápjait”.

Egyébként megdöbbenő, hogy mennyire komor kötet ez: kissé sok a trauma, a szorongás. Csakugyan ilyen világban élünk, ezek a fiatal költők alapélményei? Ebből az antológiából jószerével hiányzik a vidámság, a humor, a játék. Ha nem fiatakként, csikókorban, mikor fognak ezek a költők játszani? Egyáltalán: kell, lehet még játszani??

Itt jegyezném meg, hogy néhány szerzőnél nem tudtam eldönteni, saját élményvilágának anyagából dolgozik-e, vagy inkább csak leköveti azt, ami a mainstream, az uralkodó közbeszéd (nyilván, ez majd a későbbiekben, a további verseknél/köteteknél kiderül).

Az olykor felbukkanó önironikus metareflexivitas, amit a bevezető tanulmány hangsúlyoz, leginkább Horváth Benjinnél érhető tetten, az

efféle kiszólásokban, mint: „megint írtam egy apokaliptikus alanyi verset...” Érett hangú verseiben különös feszültséget eredményez a rezignáció és a hedonizmus keveredése.

Azokat a verseket érzem eltaláltabbaknak, jobbaknak a kötetből, amelyekben a szociális érzékenység, közösségi aggodalom összefonódik egy képben egy magánéleti reflexióval, és így valami általános fogalmazódik meg. Például Kemenes Henriette *Mikor az öregekről beszélek, nem anyámról beszélek* című versében: „A masszív erdőirtás következménye, / hogy a lejtő egyszerűen megindul, / mert már nincs gyökér, ami a talajt összetartaná. / Nagyanyám arca földcsuszamlás.”

Märçütiü-Rácz Dóra kiemelt figyelmet szentel a traumáknak, a periférián élőknek, a méltóságukban megalázott nőknek, olyan témák ezek, amelyek egy új paraméterek között létrejövő líra lehetőségeit vetik fel: „nem vagy feminista, épp / ezt szeretik benned, mégis úgy / vitatkozol, mintha az lennél.” (*már minden nő hazament*).

A kötet címadó verse Sánta Miriám alkotása, ebben a kisebbségi lét főbb tanulságait foglalja össze, a verbálisan is determinált idegenségérzetet: „El kellene mennem innen, lennék kétszeres / háromszoros kisebbségben a legnagyobb, / mindig magyar (...) / Ahol senki nem segít és a láthatatlanság ad / egy új nyelvet, ami csak a sajátom.”

Varga László Edgár *saigon* című poémáját (hosszúversét) külön kiemelném, nem csupán érett hangja miatt, hanem azért is, mert átmenetet mutat a játékos, ironikus megszólalás és az „újkomolyság” között, jelezvén, hogy a kettő ötvözésében további lírai lehetőségek találhatók: „szóval önmegismerés – rohadjon meg / minél többet önmegismerek / annál inkább félreértem magam”.

Összességében a koncepció: adjunk nevet a gyermeknek, különben nem is létezik, bevált. A metamodern stratégia révén sikerült ráirányítani a figyelmet a fiatal erdélyi lírára, sikerült úgy kontextusba helyezni, hogy az egyes szerzők és művek – az antológia révén is – erősítik egymást, bár ne feledjük el: hosszú távon az egyéni teljesítmények számítanak. Mint említettem, huszonhat szerző versei vannak a közel 300 oldalas könyvben, nem céлом mind a huszonhatal foglalkozni, terjedelmi korlátok miatt nem is tehetném. Inkább a jelenséggel, en bloc, mely volumene miatt is párhuzamba állítható a második Forrás-nemzedéket útjára indító, híres *Vitorla-ének* antológiával. Abban huszonnyolc fiatal szerző mutatta meg magát, s bár végül csak kis

hányaduk vált költővé, sikerült nemzedéki csoportosulásként is (és természetesen egyénileg is) jelentőset alkotni. Ennek minden esélye adott a *Címtelen föld* gárdája, kemény magja esetében is. Hogy ki alkotja a kemény magot? Az majd a gyümölcs elfogyasztása után derül ki!

Apokalypsis – Mihály legyőzi a sárkányt, 2019
(100 x 70 cm, olaj, vászon)